

Tiden er en fugl i min hage

Nei, det så ikke ut der.

Den gamle prestegårdshagen i Vågå var både gjengrodd og forfallen. Men så kom Unn og Birger Bostad.

VÅGÅ: – Ikke sant, Birger, sier Unn Bostad. Det så ikke ut der, presiserer hun og slår hendene sammen.

Det var i 2012. Prestegården hadde stått ubebodd i 30 år. Syrinlysthuset var nedgrodd og fylt med søppel, hekken var forvokst, steinbenkene forvunnet inn i busk og kratt, mens hellegangene som en gang hadde gitt hagen struktur og form, for lengst var gått under torva. Fredet eller ikke, anlegget var forfallent. Det som en gang hadde vært bygdas fremste gård, der prester fra de gamle embetsmannsfamiliene Munch og Storm hadde regjert fra 1745 til 1825, var redusert til noen sørgelige rester. Det var rent vondt å se.

Edvard Munch

– Det startet med et gammelt oppslag fra Morgenposten, begynner

Foto: Erik Lillebråten

Sjur Harby

Kulturhistoriker, driver kulturarvbedriften Disen Kolonial, www.disenkolonial.no

sjur.harby@disenkolonial.no

Unn og Birger Bostad. Foto: Sjur Harby

Unn Bostad og rekker meg en papirkopi. Den 16. februar 1962 kunne avisens to utsendte medarbeidere fortelle leserne at det «er utrolig hvor mye nytt og rart man kan få høre i en 900 år gammel stavkirke, hvis man har prosten og kirketjeneren for seg selv». Og hva var det som kom for dagen? Jo, at Edvard Munch hadde hentet inspirasjon til auladekorasjonene sine i Oslo nettopp i denne kirken hvor hans forfedre hadde virket. Og at presten Henning Munchs maleri fra 1690, som befinner seg i kirkens kor, hadde gitt ham ideen til hans eget «Historien», utført i årene 1911–1916. Selv om landskapet er et annet, nemlig innseilingen til Kragerø, gjenkjenner vi treet og den gamle mannen under det. Ifølge kirketjeneren hadde Munch selv bekreftet at det nettopp var slik det forholdt seg, da han besøkte Vågå kirke i 1942. «Det var sterke og

ærverdige tradisjoner Munchslekten hadde», skriver maleren Pola Gauguin i biografien om kunstneren. Bestefaren, presten Edvard Storm Munch (1780–1847), var født og oppvokst i Vågå. Det samme var Munchs oldemor, prestekonen Christine Storm Munch (1746–1825), som var gift med Munchs oldefar, presten Peder Sørensen Munch (1740–1802). Munchs tippoldefar Johan Storm (Christines far) virket også som prest samme sted.

Prestegårdshagen slik den så ut i 1947. Privat foto

Før restaureringen tok til, 2012

For Unn Bostad var saken klar. Med Munchs hjelp skulle hagen reddes. Familietilknytningen gjorde at Vågå i 2013 ble én av åtte offisielle «Munch-kommuner», der restaureringen av hagen er blitt det varigste og synligste resultatet av jubileumsfeiringen.

Bruk fagfolk

Vi er tilbake til start. Hva gjør en når utgangspunktet er et villnis? – Tja, jeg vil jo først og fremst oppfordre eiere av gamle hager til å kontakte fagfolk, sier Birger Bostad. – Lytte til dem som har dette som yrke, som har øyne som ser det du selv er blind for. Som vet hvor farene og mulighetene ligger. For egen del kontaktet vi hagehistorikeren Madeleine von Essen. Hun fikk oss til å innse at hagen representerte en verdifull, men også sårbar kulturhistorie. Deretter overtok landskapsarkitekt Brit Angell Johnson, som har fungert som rådgiver videre. Vi merket jo selv hvor lett det er å se hagen for seg fiks ferdig før første frø er sådd. Og det er iveren etter

raske resultater som kan ødelegge det som egentlig skal bevares. Begynn derfor langsomt. Lag en plan og systematiser arbeidet. Ikke tenk med spaden. Et eksempel fra prestegårdshagen er der hvor urtehagen i dag er anlagt. Denne delen var endevendt i forbindelse med graving av vann og kloakk. En slik

behandling fjerner alle spor, alle strukturer som ellers kunne ha vært bevart i jordlagene nedover. Vente og se er en bra start. Og våren er en venn. Begynn før løvsprett, følg med på hva som dukker opp av planter, rydd vekk det du er sikker på bare er villnis, let etter nivåforskjeller, høyder og forsenkninger som kan være spor av blomsterbed, grusganger og fundamenter. Registrer gamle frukttrær, andre trær, busker og vekster. Dernest det som måtte være igjen av gjerder, grunder, stolper etc. Altså: Ta tiden til hjelp, ikke forhast deg.

Tenk helhet

– Det er viktig at en tenker helhet, sier Unn Bostad. – I Vågå er kirken fra 1150, prestegården, de fredete bygningene og hagen kapitler i samme fortelling. De har utviklet seg, ikke nødvendigvis parallelt, og de bærer preg av ulike perioder og stilretninger, men likevel smelter det hele fint sammen. For oss er det viktig å vise at hager er levende

Den gamle hellegangen i ferd med å bli avdekket, 2012

God dugnadsinnsats har preget arbeidet – her fra oppsetting av flettverksgerdet

kulturminner som gir glede og inspirasjon til hver enkelt av oss. Når vi nå snart er ferdige med anleggsfasen, er kunnskapen den representerer, viktig å formidle. Sist høst hadde for eksempel det lokale hagelaget et vellykket kurs i bruk av urter, særlig ville urter. For et par generasjoner siden var det naturlig å hente inn urter, bær, frukt og grønnsaker til den daglige husholdningen. Du brukte det i maten og som medisin. Langt på vei er dette glemt allmennkunnskap. Tar vi tak i dette, gir vi samtidig både hagen og prestegården et nytt innhold og en fremtid.

Historie

– Som regel starter et slikt prosjekt med at en vet at det har vært noe der.

Urtehagen tar form, 2014

Unn løfter kaffekoppen. – Gamle fotografier, hageplaner, beskrivelser, topografiske skildringer, brever, hva vet jeg? Min egen inngang til dette er jo at jeg vokste opp i denne hagen, fortsetter hun. – Far var prest i Vågå og en lidenskapelig hagemann. Den gang skulle prestegårdshagen være til både nytte og glede. Den var en del av husholdningen, akkurat som på Christine Storm Munchs tid. Jorda var en begrenset ressurs, og nyttevekster var en selvfølge.

Tolke eller gjenskape?

– Men så er det jo et annet aspekt, skyter Birger inn. – En gammel hage representerer jo en historie med stadige forandringer. Trær vokser til, planter dør ut og forsvinner, noen eiere har vært pasjonerte hagedyrkere og har satt mange spor etter seg, andre har kanskje ikke brydd seg i det hele tatt. Når du skal forholde deg til alle disse kapitlene i en hagefortelling, tvinges du etter

hvert til å gjøre noen valg. Hvilken periode skal du hente frem igjen? Skal du i det hele tatt forsøke å gjenskape noe som er borte?

– Hva ble konklusjonen? sier jeg og ser bort på Unn Bostad. – Her på prestegården, Ullinsvin, som den egentlig heter, har vi landet på at vi ønsker å vise ulike elementer fra flere perioder. At hagen fra familie Storm og Munch lever side om side med den hagen jeg selv vokste opp i. Steingjerdet og lysthuset fra 1810 er viktige forankringspunkter. Johan Storms hage i renessansestil var et lukket anlegg omgitt av et gjerde der grankvister var flettet mellom tre tverrliggere, et slags flettverksgerde. Dette sto der helt til 1960-årene og er godt dokumentert. Vi setter det nå opp igjen med grankvister fra området.

Fjellbedet

– Så har du fjellbedet, som vi tror ble anlagt rundt 1900. Vi har gjen-

«VELKOMMEN. Hver Ven og Véninde Som tækkes vil under mit Tag. - -». Lysthuset er en viktig del av hagen.

Utsnitt fra stauvedet etter restaureringen

skapt en liten minnehage over de to søstrene Thekla og Hanna Resvoll her fra Vågå. Begge søstrene har satt dype spor etter seg i norsk botanisk forskning. Thekla ble den første kvinnen i Norge som tok en doktorgrad i botanikk. Søsteren Hanna tok hovedfag i botanikk på fransk og oppholdt seg i lange perioder alene på Svalbard. Hun var pådriveren for å få Gjende og Sjoa varig vernet. Med fjellbedet har vi hedret dem.

Kokeboken

Fra Peder Munchs tid stammer steingjerdet, mens Christine Storm Munchs urtehage bare er kjent gjennom skriftlige kilder. Da er vi på slutten av 1700-tallet. Vi vet ikke hvor urtehagen har ligget, men vi har plassert den nederst i hagen, slik en ofte gjorde det i hennes samtid. Den er først og fremst en tolkning basert på det vi har av materiale, ikke minst kokeboken hennes. – Den har vi fått transkribert ved

Statsarkivet i Hamar. Slike bøker finnes mange steder, men her på prestegården er den viktig fordi den forteller hva hun hadde tilgang på i husholdningen. Urter hun nevner i boken, har vi tatt for gitt at hun også dyrket, så sant klimaet tillot det. Her finner du derfor vekster som abrodd, bergmynte, grønnmynte isop, humle, flere sorter løk, rabarbra og løpstikke.

Som seg hør og bør finner vi også resepter på akevitter i kokeboken hennes, og her var urter en viktig ingrediens. Brennevin til medisinsk bruk var viktig, da det var langt mellom leger og apoteker. Christine Storm Munch er i folketradisjonen kjent for å ha hatt stor omsorg for bygdas folk, ikke minst de fattige og syke. Urtehagen er derfor ikke bare en nyttehage, men representerer i tillegg et stykke kvinnehistorie. På en måte er det en minnehage over en kvinne og en tradisjon som ellers ville vært glemt.

Roser

«Den som lager en rosehage, har hendene fulle med å stelle jord og gjødsle og pøde og beskjære. Men hun blir også lokket med på lange streiftog i sagn og myter, hun krysser hav og grenser med riddere og kjøpmenn, hun møter mennesker som møter skjønnhet og som søker legemidler, som pynter og parfymerer seg», skriver Annemarta Borgen i forordet til boken *Rosehagen på Knatten* fra 1982. Begge smiler av sitatet og kjenner seg så altfor godt igjen. At en plante ikke bare er botanikk, men like mye kulturhistorie.

– Vi vet at det på 1900-tallet var mange roser i hagen. Hardføre slag, ofte velduftende, sjelden remonterende, det vi gjerne kaller historiske roser. Altså sorter som er dokumentert eldre enn 1860. Da vi startet arbeidet sommeren 2012, fant vi store mengder gule prestegårdsroser. Dens offisielle navn er Williams Double Yellow, men kalles

Jo Visdals byste av den unge Edvard Munch, som nå er plassert på en sokkel i hagen

Slik så prestegårdshagen ut på sensommeren 2014

også Namdalsrose. Prestegårdshagene fungerte jo også som minnebøker, der prestefamiliene hadde med seg planter der de kom fra, de fikk planter av venner og slektninger og de ga avleggere videre til dem som måtte ønske det. Derfor er disse anleggene så viktige. Vi har jo opplevd det samme nå. Folk kommer tilbake med planter som i sin tid ble gitt herfra. Det at folk husker slike ting, viser hvor sterke hager og planter står i menneskenes bevissthet.

Finansiering

– To ord om finansieringen? – Først og fremst har det vært en forutsetning at Birger og jeg var enige. Vi har lagt ned tusenvis av timer på

dette. Dessuten må jeg nevne Erik Lillebråten, som var den som først tente på ideen med hagen. Derneft, dette hadde ikke latt seg gjøre uten økonomisk bidrag fra Sparebankstiftelsen, private og Riksantikvaren. Men like viktig har den frivillige innsatsen vært. Raskt regnet tror jeg det har vært rundt 30 frivillige involvert i arbeidet. Til nå har vi vært i anleggsfasen, men til neste år starter det daglige vedlikeholdet. Vågå er et tørt sted, og det må vannes og lukes hele sommeren, visne blader og blomster skal knipes, gresset skal slås. Vi har allerede flere tusen besøkende, og dersom planene om ny bruk av bygningsmassen blir realisert, vil det bli langt flere i årene som kommer. Da må

det se skikkelig ut. Denne hagen skal alltid være avhengig av frivillighet. Det er det som sikrer at lokalmiljøet slutter opp om den og føler eierskap.

Bysten

– Likte du bysten? Jeg er i ferd med å ta på meg ytterøyet. Unn Bostad venter på svaret og fortsetter: – Jo Visdal var også fra Vågå og portretterte Munch som 23-åring. Det er den eneste bysten som er laget av Munch mens han var i live, fortsetter hun. – Originalen er i gips, men vi fikk støpt den i bronse. De to var venner og studerte sammen i Paris.

– Nok et minne? – Nok et minne. I hagen blir tiden og minnene som fugler. Alltid i bevegelse. ☺